

Hercegovački franjevci dobro su razlikovali pojmove država i režim

NISU SE KOMPROMITIRALI I MNOGE SU SPASILI I ŠTITILI ČITAVO VRIJEME RATA

Pobili su ih jugokomunisti, bez suda i suđenja

► Razgovarala: **Anita Martinac**

Dr. sc. Hrvoje Mandić uložio je velik trud na rasvjetljavanju povijesnih činjenica te na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu najvišom ocjenom, summa cum laude, obranio doktorsku disertaciju s područja historiografije o temi »Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću«. Nakon magisterija objavio je više stručnih radova te sudjelovao na mnogim simpozijima jednako posvećujući pozornost temama Drugoga svjetskoga rata i poraća, ali i novije povijesti i Domovinskoga rata. Ovaj širokobriješki zaljubljenik u povijest zaposlen je inače u Središnjem uredu za arhivsku građu Sveučilišta u Zagrebu.

Uz čestitke na obranenoj doktorskoj disertaciji na temu o pobijenim hercegovačkim franjevcima pojasnite nam otkud uopće zanimanje za ovu složenu temu? Ni danas kao da nije uputno baviti se ovakvim temama.

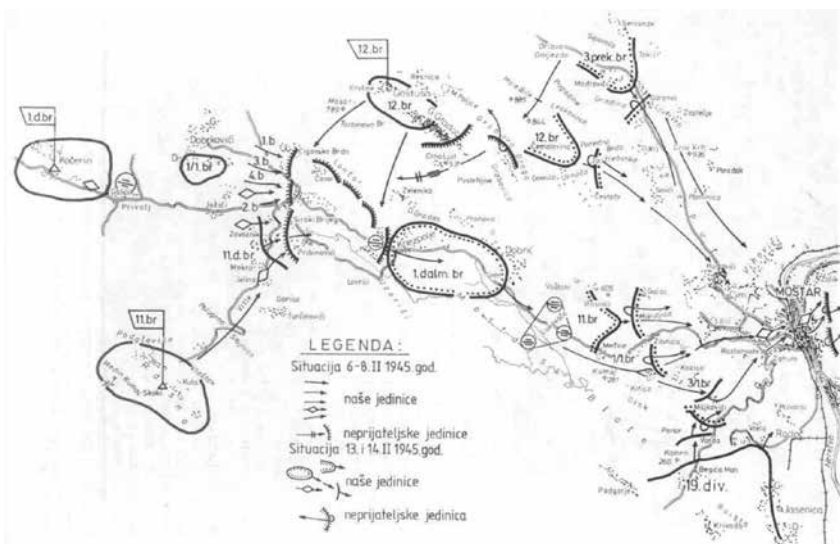
– Dva su ključna razloga. Prvi je osobne, odnosno obiteljske naravi. Naime, dolazim iz loze Mandića s Ciganskog brda na Širokom Brijegu kojoj pripadaju ubijeni fra Nevinko Mandić i jedan od najznačajnijih hrvatskih franjevaca u drugoj polovini 20. st. fra Dominik Mandić. Drugi je razlog znanstveni, a riječ je o proučavanju japanske vojne doktrine poglavito u Drugome svjetskome ratu. Diplomirao sam na temi »Kamikaze – japanske specijalne postrojbe u ratu

na Pacifiku 1941. – 1945.«. Studiozno sam proučavao doktrinu dragovaljne smrti koja uključuje položiti život za domovinu, odnosno japanskoga cara. Istraživanje me vodilo do kršćanstva i mučeništva, odnosno do pobijenih hercegovačkih franjevaca koje proučavam od 2010. Želim zahvaliti gospodinu Ivanu Zlopaši, pukovniku HVO-a u miru, koji mi je mnogo pomogao u izučavanju i razumijevanju vojne povijesti Drugoga svjetskoga i Domovinskoga rata.

Najveći dio Drugoga svjetskoga rata Široki je Brijeg bio naseļeno mjesto bez ikakva vojnoga značaja. Što je, prema Vašim istraživanjima, dovelo do toga da se jedna od najkontroverznijih i naj-

krvavijih bitaka odigra upravo tu?

– Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) do kraja prosinca 1944. nadzirala je Srbiju, Makedoniju, Crnu Goru i velik dio NDH. Vrhovno zapovjedništvo oružanih snaga Njemačke (Oberkommando des Wehrmachts – OKW) sredinom 1944. uvidjelo je da njihovim položajima u jugoistočnoj Europi prijeti ugroza zbog općih promjena na ukupnom europskom bojištu: s istoka je nadirala Crvena armija, a s Apeninskoga poluotoka i zapada savezničke snage. Otežavajuću okolnost za zapovjedništvo Jugoistoka predstavljalo je to što se njemačka skupina vojski E, koja je brojila oko 350.000 vojnika i sredinom 1944. nalazila se u Grčkoj, trebala preko NDH izvući

Vojni zemljovid VIII. dalmatinskog korpusa

prema Mađarskoj i biti uključena u borbe protiv sovjetskih trupa. Na temelju zapovijedi Adolfa Hitlera od 5. listopada 1944. naređeno je povlačenje skupine vojski E iz Grčke preko Jugoslavije. Stožer njemačke skupine vojski E preuzimao je sva zapovjedništva preostalih njemačkih postrojbi u NDH.

Jednako tako, njemačko vrhovno zapovjedništvo u isto je to vrijeme zapovjedilo povlačenje s Jadranskoga mora i uspostavu tzv. zelene crte Knin – Livno – Široki Brijeg – Mostar – Nevesinje – Gacko, što je trebala biti zaštitnica bokova srijemskoj bojišnici od moguće savezničke invazije na južnom ili srednjem Jadranu, protuudara NOVJ-a te zaštite povlačenja njemačke skupine vojski E iz Grčke. Međutim, razvojem događaja iz listopada, studenoga i prosinca zamišljena »zelena crta« u najvećoj je mjeri uništena. Partizanske postrojbe uspjele su ovladati Kninom, Livnom, Duvnom, Posušjem i Gackom tako da je Mostar sa svojim bočnim uporištima u Širokom Brijegu i Nevesinju ostao jedini dio te zamišljene »zelene crte« i ujedno najjužnija točka u tadašnjoj Europi koju su u to vrijeme nadzirale Hitlerove snage zajedno sa svojim saveznicima. Ta činjenica svakako nije išla u prilog Josipu Brozu Titu, vodi Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), jer je rušila njegov

politički ugled u novom europskom poretku, odnosno među Saveznicima.

Franjevci su stoljećima djelovali u ovome dijelu Hercegovine.

Povijesni izvori kazuju da su oni uglavnom uspješni izbjegli nesporazume sa svim režimima. I nadživjeti ih. Što možete kazati o djelovanju hercegovačkih franjevaca tijekom Drugoga svjetskog rata?

– Notorna je činjenica kako je Hrvatska u ratu 1941. – 1945. funkcionirala kao država čiji je suverenitet bio uvelike ograničen okupacijom i djelovanjem Kraljevine Italije do 1943. i Njemačke, odnosno činjenicom da se nalazila u tzv. novom europskom poretku i s građanskim ratom jedinstvenim u Europi. U njoj nije bilo ni izbliza nekog političkog života u klasičnom shvaćanju toga pojma. S današnjih stajališta nije moguće ustanoviti ni stupanj potpore pučanstva ustaškom režimu pri

čemu svakako treba razlikovati dva pojma: prihvaćanje države i potporu režimu.

Smatram da je većina hercegovačkih franjevaca u početku prihvatila Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) kao svoju državu, no isto tako samo je jedan, i to marginalan broj hercegovačkih franjevaca, slovio kao odan ustaškomu režimu. Hercegovački franjevci bili su protivnici njemačke i talijanske vojne vlasti te četničkoga i partizanskoga pokreta. U jednom izvješću Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH (RAVSIGUR) ističe se kako je krajem 1943. u redovima katoličkih svećenika franjevaca došlo do ideološke podjele. Širokobriješki franjevci podupirali su ustaški pokret prije rata i uspostavu NDH da bi potom oštro osudili taj ustaški pokret i njemačku vojsku. Nakon

što je sukob eskalirao, tvrdili su da će Njemačka izgubiti rat i to su javno propovijedali. Kritizirali su i oštro osuđivali ponašanje i djelovanje ustaša, čime su utjecali i na narod. Na temelju raščlambe životopisa može se zaključiti da je većina hercegovačkih franjevaca zagovarala demokraciju zapadnoga tipa, što nije nikakvo iznenađenje ako znamo stupanj njihove

izobrazbe i mjesta njihova školovanja.

Mrvoje Mandić prvi je koji je obranio doktorsku radnju o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Budući da je riječ o historiografiji, dobro je rasvijetlio i povijesne okolnosti u kojima se to dogodilo. Dva su ga razloga gurnula u te vode. Prvo, podrijetlom je iz loze Mandića, kao i fra Nevinko i fra Dominik. Drugi je razlog zanimanje za japanske kamikaze i njihovo žrtvovanje za cara, odnosno domovinu, što je usporedivo i sa žrtvom naših fratara. Toj je temi posvetio i svoj diplomski rad.

Čitajući jugoslavensku publicistiku i historiografiju, vidljivo je kako se hercegovačke franjevce pokušava ocrniti i predstaviti ih kao sljedbenike fašizma. Međutim, njihovi nekadašnji učenici

Štab IV. armije, Široki Brijeg, 1945.

Slijeva: Periša Grujić, komandant I. tenkovske brigade, general Petar Drapšin, komandant IV. armije, Božo Božović, komandant 26. dalmatinske divizije, Vlado Sekulić, načelnik štaba I. tenkovske brigade, Boško Šiljegović, politički komesar, i Marko Vuletić, politički komesar I. tenkovske brigade

uglavnom tvrde da je bila riječ o iznimnim intelektualcima prozapadnoga usmjerenja. Ocrnjuju ih oni, doduše ne svi, koji su postali pristaše komunizma. Kako međusobno pomiriti te dvije krajnosti i postići svehrvatsko suglasje o ovoj temi?

– U doktorskoj disertaciji posvetio sam jednu cjelinu pitanju odnosa hercegovačkih franjevaca prema NDH, ali isto tako prema talijanskoj i njemačkoj vojnoj vlasti. Hercegovački franjevci su, kao što rekoh, bili pristaše zapadne demokracije. Još od druge polovice 19. st. školovali su se po zapadnim sveučilištima. Ta su znanja primjenjivali na svoje odgojne ustanove, Franjevačku klasičnu gimnaziju s pravom javnosti na Širokom Brijegu i studij bogoslovije u Mostaru. Jugoslavenska historiografija i publicistika nakon 1945., zbog ideoloških potreba režima, konstruirala je svoju stvarnost tako da je širokobriješke franjevce etiketirala monolitnom skupinom ustaških suradnika, što nije odgovaralo istini.

Za komunistički su režim franjevci bili potencijalni neprijatelji, anglofili, odnosno pristaše demokracije za-

padnoga tipa i usto odani Katoličkoj Crkvi koja je predstavljala istinskog ideološkog neprijatelja novomu režimu. Potencijalni su neprijatelji bili i zato što se tijekom rata nisu kompromitirali ni na koji način. Suradivali su s protivnicima ustaškoga režima,

mnoge od njih spasili od pogibelji i štitili kroz čitavo vrijeme rata ostavši tako vjerni uputama Katoličke Crkve. Za nekolicinu hercegovačkih franjevaca, koji su se povukli zajedno s oružanim snagama NDH u proljeće 1945., možemo pretpostaviti da su suradivali s vlastima NDH. I jedne i druge jugoslavenski su partizani ubili bez ikakva suđenja. U vremenima koja su uslijedila ubijenim se hercegovačkim franjevcima naknadno, i to publicističko-komesarskim metodama, pokušavala dokazati navodna krivnja da bi se tako opravdali ratni zločini počinjeni nad njima.

Od 1941. do 1943. na Širokom je Brijegu boravila talijanska vojska. Njemački izvori poslije navode da je na Širokom Brijegu od proljeća 1943. do jeseni 1944. bila njemačka bolnica, koja je u jesen 1944. premještena u Kasindol kod Sarajeva. Kakav je bio odnos franjevaca prema njemačkoj i talijanskoj vojsci?

– Talijanske vojne vlasti nastojale su disciplinirati hercegovačke fra-

Štab IV. armije u Širokom Brijegu u veljači 1945.

Slijeva: Marko Vuletić, politički komesar I. tenkovske brigade, general Petar Drapšin, komandant IV. armije, Božo Božović, komandant 26. dalmatinske divizije, Boško Šiljegović (okrenut leđima), politički komesar IV. armije, Vicko Krstulović, komandant operativne zone u Dalmaciji, Vlado Sekulić (kožni kaput), načelnik štaba I. tenkovske brigade i Dušan Korać, politički komesar 26. dalmatinske divizije

Marko Vuletić, politički komesar I. tenkovske brigade, i Stanko Parmać, komandant 19. dalmatinske divizije

njevce zbog oduševljenja, ali i njihove početne očigledne potpore uspostavi nove države. Talijanski su karabinjeri po reokupaciji Hercegovine u jesen 1941. otvoreno provodili kaznene ekspedicije protiv hrvatskoga pučanstva i franjevacu u Hercegovini. Talijanska antikomunistička milicija, kao i četnici pod talijanskom zaštitom, činili su masovne zločine nad Hrvatima u Hercegovini.

Talijansko je vojno zrakoplovstvo u vrijeme operativnoga djelovanja protiv partizana u Hercegovini u razdoblju od 1942. do 1943. bombardiralo franjevačke crkve i samostane u Duvnu i Konjicu, župne crkve u Posuškomu Gracu, Gorici i u Grudama. Ciljevi su bili svjesno odabrani. Nakon bombardiranja uslijedili bi prodori talijanskoga pješastva u kojima su pljačkani franjevački samostani, župni uredi i crkve diljem Hercegovine. Talijanska vojska zauzela je zgrade franjevačkih samostana na Širokom Brijegu, Humcu, Čapljinu i Duvnu. Bilo je i hercegovačkih franjevaca koji su imali visoko mišljenje o talijanskim vojnicima. Fra Sebastijan Lesko u pismu upućenu fra Dominiku Mandiću 18. siječnja 1942. navodi kako se u Duvnu nalazi mnogo Talijana, pobožnih i uslužnih: »Da nije Talijana četnici

i komunisti sve bi popalili, najprije franjevački samostan i crkvu.« Kada se stvari sumiraju, može se zaključiti da nisu svi talijanski vojnici i njihovi postupci bili loši. No, to ne znači da su hercegovački fratri imali općenito visoko mišljenje o talijanskim vojnicima i da njihovo djelovanje nije bilo negativno.

Jedan od razloga početnoga oduševljenja članova Provincije njemačkom vojnom vlasti u Hercegovini bilo je uvjerenje da će njemačka vojska obnoviti gospodarstvo i promet-

nu infrastrukturu koja je bila glavna meta diverzija četnika i partizana. Početno oduševljenje hercegovačkih franjevaca njemačkim vojnim vlastima pretvorilo se u stalne nesporazume i sukobe koji će potrajati do kraja rata. Razlog sukobima je u tome što su njemačke vojne postrojbe zauzele franjevačke samostane i župne uredi diljem Hercegovine. Najviše štete franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu zadale su njemačke vojne postrojbe. Ondašnji širokobriješki gvardijan fra Bože Bubalo u pismu od 2. travnja 1943. piše fra Dominiku Mandiću i, između ostaloga, ističe kako je njemačka vojska zaposjela cijelu gimnaziju, dio konvikta, dobar dio sjemeništa i samostana. Riječ je o postrojbama 7. SS dragovoljačke gorske divizije »Princ Eugen«. Provincijal fra Leo Petrović obavijestio je sve upravitelje franjevačkih školskih ustanova da mu točno jave kada je vojska ušla u te prostore, naziv postrojbi koje su zauzele prostore i provincijski inventar. Takvo stanje uzrokovalo je neredovitost nastave u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu i ostalih franjevačkih odgojnih zavoda u samostanima na Humcu i u Duvnu. Provincijal Petrović je 7. travnja 1944. na adresu njemačkoga vojnoga zapovjedniš-

I. tenkovska brigada na polaznom položaju za napad na Široki Brijeg u veljači 1945.

Pripadnici I. tenkovske brigade u borbi za Široki Brijeg u veljači 1945.

tva u Mostaru uputio službeni dopis. U njemu je naveden popis prostora u Provinciji koje je zauzela njemačka vojska na Širokom Brijegu, Humcu i u Duvnu. Između ostaloga, u pismu moli da se strogo poštuje samostanski prostor i klauzura, da u njega ne ulaze ženske civilne osobe te da zapovjednici i gvardijani samostana dogovore visinu odštete za oduzeti prostor i sav inventar koji se u njemu zatekao. Vrijeme nije išlo u korist pučanstvu Hercegovine, pa ni članovima Provincije jer su njemačke postrojbe smetale djelovanju hercegovačkih franjevacu. Točka sukoba između hercegovačkih franjevacu i njemačkih vojnih vlasti dosegla je vrhunac 14. siječnja 1944. kada su saveznički zrakoplovi bombardirali vojne položaje njemačkih oružanih snaga i NDH. U savezničkim zračnim napadima na Mostar i okolice tijekom 1944. poginule su 382 osobe. Upravo je nazočnost njemačke

vojske u franjevačkim samostanima u Hercegovini učinila samostane metama savezničkih zračnih bombardiranja. U izboru meta prednjačili su Britanci kao stvaratelji savezničke politike prema prostoru jugoistočne Europe.

U Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu politika je bila strogo zabranjena. Profesori su pomno pazili da se đaci njome ne bave, na što ih je također obvezivala Uprava Provincije. Unatoč tomu jugokomunisti su profesore i druge franjevce jednostavno pobili bez suda i suđenja.

Talijanske vojne vlasti nisu se prijateljski odnosile prema hercegovačkim franjevcima, a prema njima su se na još okrutniji način ponašale njemačke vojne vlasti. Svako dnevno im životom i dijeljenjem prostorija s njemačkim vojnicima širokobriješki franjevci bili su prisiljeni surađivati s njima. To se poglavito odnosilo na razgovore s njemačkim liječnicima u bolnici smještenoj u gimnazijskoj zgradi. Hercegovački franjevci pobunili su se protiv toga da Nijemci ulaze u njihove prostorije, no nisu im se uspjeli suprotstaviti. U poraću su svojim vjernicima s oltara isticali osudu takve zloporabe njihova samostana. Kako su se pogoršavale ratne (ne)prilike u

Hercegovini, odnos hercegovačkih franjevacu prema njemačkoj vojnoj vlasti i prema vlasti NDH došao je do razine netrpeljivosti, a taj je odnos još 1944. prerastao u otvoreno neprijateljstvo. Veći dio širokobrijeških franjevacu 1943. otvoreno je podupirao zapadnu demokraciju nadajući se pobjedi zapadnih Saveznika.

Postoje opipljivi materijalni dokazi iz kojih se vidi da je politika bila strogo zabranjena u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. S druge strane, u veljači 1945. pobijen je najveći dio profesorskoga zbora i žitelja. Na koji način shvatiti te dvije činjenice?

– Kako su do Hercegovine dopirale nove političke ideje još prije početka Drugoga svjetskoga rata, izražene kroz ustaške ideje, upravljačka struktura hercegovačkih franjevacu nastojala je zaštititi vlastitu, a time i hrvatsku mladež od rastućega utjecaja te političke misli. Na to ukazuje slučaj učenika širokobriješke Franjevačke klasične gimnazije, braće Ljube Stojčića i Josipa Stojčića, Jakovljevih, iz sela Domanovići. Oni su pripadali prvoj skupini širokobrijeških gimnazijalaca koji su činili jezgru ustaške političke misli među srednjoškolskom mladeži u zapadnoj Hercegovini. Kako bi se spriječila nedisciplinarnost i aktiviranje učenika u političke stranke, prvi je korak bio uvesti stegu za sve učenike Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu. Tako je ravnatelj fra Radoslav Vukšić u rujnu 1940. propisao *Uredbu o disciplinarnim pravilima* za učenike Franjevačke klasične gimnazije za šk. godinu 1940./41. Zatečeno stanje u sjemeništu, kao i u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji, zabrinulo je provincijala Pandžića koji je nade za razvoj Provincije temeljito polagao u odgoj franjevačkoga kadra. Na sastanku svih profesora i odgojitelja u Provinciji, koji je održan 12. studenoga 1941. u Mostaru, istaknuto je kako klerici u

Širokom Brijegu i Mostaru podupiru »suviše veze sa svećenicima preko kojih sve samostanske mane ulaze u klerikate kao politiziranje, kritiziranje samostanskih i provincijskih starijehina i druge stvari. Za klerike su još pogubnije veze sa civilima, studentima "pustifratrima", s ostalim učenicima i sa svojom bližom i daljnjom rodbinom.« U daljnjem je zaključku istaknuto kako se na Širokom Brijegu učenici nisu još posve navikli da se ne mogu sastajati s klericima izvan nastave bez magistrova odobrenja. Slična situacija bila je i u Mostaru. Bez obzira na to što se klericima zabranjivalo čitanje novina, to se pravilo kršilo u mostarskome samostanu. Nadalje, u Širokom Brijegu pravilo se manje kršilo jer klerici nisu za to imali priliku. Shodno tomu, osobito je bilo zabranjeno redovito slušati radio. Navodi se kako se u franjevačkim odgojnim zavodima nije smjelo čitati ništa što ne služi izgradnji mladeži: »Nije dosta samo ograditi, zaključati vrata, nego treba i sa strahom paziti, da svijet, koji je odstranjen od vrata naših kuća ne uđe kroz prozor, preko pisama, političkih novina, drugih svjetskih izdanja i preko radija.« Nakon završenoga sastanka izneseni su zaključci kako magistri imaju zadatak što više održavati odvojenost i od svijeta i od ostalih redovnika te budno paziti na ključeve sjemeništa i samostana. Između ostaloga, u zaključku stoji kako iz sjemeništa i klerikata treba isključiti svaku politiku ili barem otupiti njezinu oštricu, a navodi se da je za to potreban i primjer starijih otaca. Zaključeno je da se sve političke novine i druga svjetska izdanja, koja ne služe za izgradnju, moraju zabraniti, odnosno zapovijeda se strogi nadzor te vođenje brige i nad privatnim čitanjem. Navodi se kako se za pisma moraju držati odredbe Generalnih konstitucija br. 634.

Širokobriješki franjevački profesorski zbor bio je potencijalna prijetnja komunističkom režimu koji se

borio za uspostavu nove revolucionarne vlasti. Između ostaloga, to je jedan od nekoliko razloga zašto su i pobijeni.

Operacija Bura početkom 1945. bila je svojevrsna pljuska Titovom jugokomunističkom i partizanskom pokretu. Po čemu je ona značajna?

– Kada je riječ o operaciji *Bura* na području zapadne Hercegovine možemo također utvrditi koliko su oružane snage NDH bile nemoćne, a nije im ni bilo dopušteno izvoditi bilo kakve vojne operacije. Vojni stratezi s jedne i druge strane znali su da će se pitanje ratnoga pobjednika rješavati u proljeće, stoga su, i jedni i drugi, još po snijegu radili taktička pregrupiranja. Operacija *Bura*, planirana u stožeru 369. pješačke divizije njemačke vojske smještenom u Potocima kod Mostara, svojevrsan je odgovor partizanskim zapovjednicima koji su sve više snaga grupirali prema Konjicu, čime su njemačke snage u Mostaru, Širokom Brijegu i Nevesinju mogle

Branitelji Širokog Brijega jugokomunistima su zadali veliku glavobolju operacijom Bura kao odgovor na pokušaj jugokomunista da preko Konjica ugroze njemačko povlačenje. Odbacili su ih sve do mora, što je poljuljalo ugled Josipa Broza Tita i njegovih u očima Saveznika. Stoga Tito i Vrhovni štab šalju u Hercegovinu glavninu VIII. dalmatinskog korpusa i otpočinjaju Mostarsku operaciju.

doći u potpuno okruženje snaga NOVJ-a. Međutim, stoji i činjenica da su ustaški časnici još od studenoga 1944. pritiskali stožer 369. pješačke divizije. Njihov je cilj u sklopu njemačkih vojnih planova dobiti jedan dio potpore za svoje interese, a to je vratiti što više mjesta s hrvatskim pučanstvom pod svoju upravu. Iz dostupnih povijesnih izvora vidljivo je da su uspjeli pridobiti dio njemačke vojske za tu namjeru.

Ipak, glavni razlog pokretanja operacije *Bura* bili su obavještajni podatci koje je stožer 369. pješačke divizije njemačke vojske dobio o aktivnostima nekoliko partizanskih brigada – 11. i 14. hercegovačke brigade 29. hercegovačke divizije – koje su se preko snijegom pokrivenih planina istočne Hercegovine, koncem siječnja 1945., uspjele probiti na područje Konjica. Na temelju naredbe II. udarnog korpusa NOVJ-a 29. hercegovačka divizija pripremala je razbijanje položaja oružanih snaga

Maskirana oklopna kola I. tenkovske brigade pred napad na Široki Brijeg 5. veljače 1945.

Jedinice I. tenkovske brigade pred konviktom u Širokom Brijegu u veljači 1945.

Njemačke i NDH na tzv. zelenoj crti. Postrojbe 29. hercegovačke divizije privede su kraju pripreme za osvajanje Konjica. Namjera štaba 29. hercegovačke divizije bila je poglavito da se zauzimanjem Konjica i Ivan sedla na području Mostara, Širokog Brijega i Nevesinja prekine veza između njemačkih i oružanih snaga NDH sa Sarajevom. Oru-

žane snage Njemačke i NDH 27. i 28. siječnja pokrenuli su operaciju *Bura* u kojoj su ovladali Čitlukom, Čapljinom, Ljubuškim, a 31. siječnja i Metkovićem. Odmah nakon okončanja operacije Nijemci su izveli manevar prebacivanja glavnine svojih snaga prema Konjicu dok su u štabu 29. hercegovačke divizije donijeli odluku o vraćanju svih svojih snaga od Konjica, natrag prema Čapljini i zastavljanje daljnjeg njemačkog prodora prema Jadranu. Ovakav razvoj događaja i vojnički poraz na najjužnijoj crti bojišnice u tadašnjoj Europi svakako je poljuljao i ugled Josipa

Kako dokumenti pokazuju, Josip Broz Tito osobno je rukovodio Mostarskom operacijom.

Odgovoran je za sve zločine koji su se pritom dogodili, pa tako i za ubojstvo hercegovačkih franjevac na raznim mjestima.

Potvrđuje to i Fitzroy Maclean tajnim dopisom britanskom ministarstvu vanjskih poslova 8. veljače 1945. Koliko je bio važan jugokomunistima, pokazuje činjenica da je ubrzo, 12. ožujka, u Beogradu odlikovan ordenom partizanske zvijezde I. reda.

va crkvene hijerarhije u Hrvata ne može biti incident, nego planirana operacija širih razmjera. Do kojih razina seže planiranje te operacije?

– Zapovjednik britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOVJ-a Fitzroy Maclean je iz Beograda britanskom ministarstvu vanjskih poslova (Foreign Officeu) poslao izvješće napisano 8. veljače 1945. (br. 164) u kojem se osvrnuo na likvidaciju širokobrijeških franjevaca. U izvješću, između ostaloga, navodi kako mu je J. B. Tito »nedavno rekao da će iz vojnih razloga i razloga

Broza u očima saveznika. Stoga, Tito i Vrhovni štab u Hercegovinu šalju glavninu VIII. dalmatinskog korpusa i počinju Mostarsku operaciju.

Govoriti o žrtvi općecivilizacijska je potreba, ali nije moguće mi-moići niti njezine krvnike. Nedvojbeno je da više od 500 ubijenih člano-

unutarnje sigurnosti, biti prisiljen poduzeti drastične akcije protiv tih franjevaca, iako se više no ikad žestoko suprotstavlja bilo kom obliku vjerskih progona.« Izvješće Fitzroya Macleana posredno dokazuje kako je Josip Broz Tito planirao pobiti širokobriješke franjevce puno prije, još u jesen 1944. Mjesec dana nakon navedenih događanja, točnije 12. ožujka 1945., u Beogradu je britanski brigadir Maclean odlikovan ordenom partizanske zvijezde I. reda na prijedlog maršala Josipa Broza Tita za izvanredne zasluge i hrabrost u borbi protiv zajedničkog neprijatelja Jugoslavije i Velike Britanije – fašističke Njemačke. Visoko odlikovanje predao je predsjednik AVNOJ-a Ivan Ribar u nazočnosti predstavnika savezničkih misija.

Tko je bio odgovoran za provedbu, odnosno za ostvarenje ovih zločina? Imam dojam da se to neprestano nastoji skriti.

– Dokumenti Ozne i Knoja danas su u najvećoj mjeri nedostupni javnosti ili su, pak, selektivno arhivirani. Pretpostavlja se kako su naredbe za ubojstva hercegovačkih franjevaca u samostanu na Širokom Brijegu i mjesnoga pučanstva bile usmene zapovjedi upućene Ozni. Postoji iznimka, a to je slučaj ubojstva fra Valentina Zovke i fra Andrije Topića u Kočerinu u svibnju 1945., koje je organizirao časnik Ozne Danilo Pecelj. Ovakva pretpostavka djelom je odgovor na upit zašto toliko desetljeća nakon pokolja hercegovačkih franjevaca nemamo dokumente prema kojima bi se otkrilo tko su sve bili ostali izvršitelji pokolja hercegovačkih franjevaca u samostanu na Širokom Brijegu, Izbičnu, Bleiburgu i Križnome putu te ostalim mjestima. Ostaju nam samo iskazi bivših pripadnika NOVJ-a koji su bili očevidci pokolja, kao i brojni ratni dokumenti na temelju kojih možemo rekonstruirati operativno kretanje postrojbi koje su sudjelovale u napadima i u

osvajanju franjevačkoga samostana. Shodno tomu možemo utvrditi na kojem su se operativnom pravcu postrojbi NOVJ-a dogodila ubojstva političkih neistomišljenika, ali ne i krajnje izvršitelje.

Međutim, lokalno čelništvo Partije u Ljubuškom je u suradnji s uredom Ozne za Hercegovinu sastavilo popis političkih neistomišljenika s toga područja koji su predstavljali prijetnju komunističkom režimu.

Popis je sadržavao imena 160 civila, trgovaca, intelektualaca, zemljoposjednika iz Čapljine i Ljubuškog. Između ostaloga, na popisu su se našla 44 svećenika. Oznin popis političkih neistomišljenika za

odstrjel u sačuvanoj bilješci spominje don Krunoslav Draganović koji navodi »izuzevši 30 ili 40 imena na popisu, ostatak su bila imena cjelokupnog hercegovačkog katoličkog klera«. U toj bilješci dalje se kaže kako je odluka o pokolju franjevaca donesena 1944. u Trebinju. Iza tih je popisa stajao vrh KPJ, stvaran šef Ozne Josip Broz Tito i Aleksandar Ranković koji je Oznom upravljao u njegovo ime.

Slušajući rasprave pred Haaškim sudom čuli smo za stručni pojam »dvojna crta zapovijedanja«. Neki poznavatelji ustroja partizanskoga pokreta često znaju kazati da je Josip Broz Tito ustrojio oružanu silu u kojoj je besprijekorno funkcionirala trojna crta zapovijedanja – ona zapovjedna, crta političkih komesara te Ozna. Koja je od tih struktura organizirala i izvršavala masovne zločine?

– Nedvojbeno je činjenica da je Komunistička partija Jugoslavije,

kao političko tijelo, bila glavni organizator ustanka i ključni čimbenik u vođenju revolucije. Partizanski pokret, odnosno NOVJ, bio je zapravo oružano krilo te iste Partije, a jednim i drugim upravljao je osobno Josip Broz Tito. Te dvije strukture razvile su zapovjednu crtu i crtu političkih komesara. Ustrojem Ozne, u listopadu 1944., uspostavljena je i njezina struktura koja je u svakoj

Kod jugokomunista je postojala trojna crta zapovijedanja i ništa se nije događalo slučajno. Prva je bila ona zapovjedna ili vojna, druga političkih komesara, treća Ozne. Partizanski pokret bio je zapravo vojno krilo Jugoslavenske komunističke partije.

partizanskoj postrojbi imala svoje povjerenike, a raspolagala je i oružanim postrojbama KNOJ-a, postrojbama namijenjenima za borbu protiv »klasnog neprijatelja«. To su, dakle, te tri zasebne strukture koje su djelovale samostalno unutar NOVJ-a, a sve su tri na vrhu piramide imale Josipa Broza Tita.

Jednom prigodom u eteru sam čula pojam kako Knin u vrijeme trajanja VRO Oluja nije nikakav primjer »prekomjernog granati-

ranja«, nego je to širokobriješka crkva i samostan u veljači 1945. Kako gledate na tu usporedbu?

– Osim zračnih napada, franjevačka crkva i samostan gađani su i topničkim i tenkovskim hitcima. Analizom korpusnih, divizijskih i brigadnih zapovijedi za napad dolazi se do zaključka kako je uporabom tenkova i topništva te definiranjem vatrenih ciljeva izravno zapovijedao štab VIII. dalmatinskog korpusa. Možemo zaključiti da je samostan na Širokom Brijegu, koji je tih dana izravno pogođen oko 304 puta, još u pripremljenoj zapovjedi za napad odabran kao vojni cilj. Kad se to sagleda u kontekstu dostupnih obavještajnih podataka koji kazuju da su težišne otporne točke bile Šuškov i Burićev brijeg, onda se sam po sebi nameće zaključak da samostan i crkva nikako nisu mogli, a ni trebali, biti vojni ciljevi, a pogotovo ne »legitimni vojni ciljevi«. O tome kako je to u praksi izgledalo svojedobno je fra Zlatku Sivriću svjedočio nekadašnji niži časnik NOVJ-a doktor Savin, tada zapovjednik jedne topničke baterije naoružane haubicama, koja je za vrijeme borbi bila smještena u Šarića Dubravi kod Ljubotića: »Od položaja nismo ništa mogli vidjeti. Dobili

Poslije borbi za Široki Brijeg 8. veljače 1945.

Slijeva: Marko Vuletić, politički komesar I. tenkovske brigade, bojni Peterson, engleski vojni predstavnik pri štabu I. tenkovske brigade, i Vlado Sekulić, načelnik štaba I. tenkovske brigade

smo krive elemente gađanja. Pucali smo puno. Čudili smo se u što to pucamo toliko, a da se ne obara. Nismo znali točan cilj. Kad sam došao, vidio sam da smo pucali u crkvu.« U izvješću štaba teške topničke brigade IV. jugoslavenske armije od 31. kolovoza 1945. navodi se da su 6. veljače po franjevačkom samostanu pucali iz haubica kalibra 150 i 105 mm od 5.00 ujutro pa sve do 8.30.

Što mislite koji je ključni motiv vrha KPJ u planiranju, pripremi i provođenju ovoga zločina? Mržnja prema vjeri, ideološki razlozi ili čista osveta? Kako bi se na ovaj zločin zapravo trebalo gledati?

– Smatram da je riječ o nekoliko motiva kojim se vrh KPJ vodio u planiranju, pripremi i provođenju ubojstva hercegovačkih franjevaca. Veći dio povjesničara smatra kako upravo u netrpeljivosti prema vjeri i doživljavanju Katoličke Crkve kao jednog od najvećih ideoloških suparnika treba tražiti glavne uzroke masovnih ubojstava katoličkih svećenika. Smatram da je razlog pokolja u tome što nisu bili kompromitirani suradnjom s ustaškim režimom, a s druge je strane većina njih bila protiv komunističkoga bezboštva. Kao takvi smetali su komunističkom režimu jer osim što su bili slobodni, društveno prihvatljivi i intelektualci, bili su i svećenici Katoličke Crkve sa snažnim utjecajem na narod.

Izvori ukazuju na to da su partizani počinili svoje zločine protiv franjevaca na dva načina. Razlikuju se, naime, zločini počinjeni nad hercegovačkim franjevcima u Ljubuškom i Širokom Brijegu od onih počinjenih nad mostarskim franjevcima. Promatrano s vojnoga gledišta, Tito je izravno rukovodio snagama VIII. dalmatinskoga korpusa u mostarskoj operaciji u veljači 1945. Kada je riječ o borbama za Široki Brijeg, glavni su napadi usmjereni na područje franjevačkoga kompleksa, samostanske crkve i gimnazije. Na tom pravcu

Istraživanje minskih polja poslije osvajanja Širokog Brijega, 8. veljače 1945.

glavnu okosnicu napada preuzela je 11. dalmatinska brigada. Njezin zapovjednik Ivan Guvo bio je komunist hrvatske nacionalnosti, kao i ogroman broj zapovjednoga kadra. Na operativnom području te brigade zločini nad širokobriješkim franjevcima počinjeni su u provedbi Ozne. S druge strane, franjevački je samostan u Mostaru kompleksnija stvarnost. Osim HSS-a kao političkoga protivnika, stranke koja je imala najviše političkoga utjecaja u hrvatskome narodu, ideološki protivnik KPJ bila je i Katolička Crkva. Osim što je bio katolički svećenik, provincijal i intelektualac, fra Leo Petrović je bio i ugledni pristaša HSS-a u Hercegovini. Kroz čitavo vrijeme rata od ustaškog je progona spašavao pristaše HSS-a u Hercegovini, kao i nedužno pravoslavno pučanstvo i Židove u Mostaru. Posljed-

nja, ali ne manje važna činjenica jest njegov utjecaj među komunistima. Zaslužan je za spašavanje mnogih komunističkih ilegalaca u Hercegovini. Najpoznatiji primjer takve vrste pomoći bilo je spašavanje Olge Humo. Pretpostavljam da je fra Leo Petrović ubijen zbog komunističke mržnje prema vjeri, ali isto se tako može pretpostaviti da bi bio prijetnja uspostavi totalitarne komunističke vlasti u Hercegovini. To objašnjava činjenicu da ga nisu mogli zaštititi nikakvi visoki dužnosnici KPJ

Fra Leo Petrović, uz to što je bio provincijal, imao je i vrlo važnu ulogu u društvu i prije rata i u ratu. Pomogao je mnogima, pa tako i na jugokomunističkoj strani. Ali to ga nije spasilo od pogubljenja. Najpoznatiji primjer pomoći bilo je spašavanje Olge Humo, poznate komunistkinje. Nakon što su ga pogubili, jugokomunisti su 7. svibnja 1946. protiv njega podignuli optužnicu u Mostaru.

za BiH. Kako bi opravdali zločin, komunističke su vlasti protiv fra Lea Petrovića podignule optužnicu. Da apsurd bude veći, optužnicu je 7. svibnja 1946. podigao Okružni sud u Mostaru, godinu i tri mjeseca nakon fra Leova ubojstva. Smatram da je fra Leo Petrović za vrijeme rata bio izraziti protivnik ustaškog režima,

no ne treba smetnuti s uma da je Petrović, kao i mnogi članovi Provincije, bio na crti hrvatske državnosti. Ostali pobijeni mostarski franjevci ubijeni su iz nekoliko motiva: iz mržnje prema vjeri, zbog zastupanja hrvatske državnosti i posljednji motiv je to što su bili provincijalovi odani svećenici, poslušni svomu duhovnom pastiru i geslu franjevačkoga reda *pax et bonum*.

Može se, dakle, zaključiti da su pobijeni hercegovački franjevci ubijeni zbog mržnje prema vjeri, ali i zbog toga što su bili nekompromitirani pristaše demokracije zapadnoga tipa koji su rješenje vidjeli u utemeljenju hrvatske nacionalne države. Kao vodeći intelektualci u Hercegovini bili su ideološka prijetnja KPJ za uspostavu novoga društvenoga poretka, odnosno potencijalni neprijatelji.

Široki Brijeg i Hercegovina tijekom Drugoga svjetskoga rata i poraća imali su ogromne žrtve, što je opet pro-

uzročilo velike demografske gubitke koji se osjećaju i danas. Što kažu brojke?

– U sklopu Mostarske operacije u Širokom Brijegu od 6. do 10. veljače 1945. partizani su ubili 72 civila. U selu Grabova Draga 6. veljače u okršaju je ubijeno 15 civila, u Knešpolju 40, u naselju Široki Brijeg ubijeno je 16, na Trnu sedam i u Mokrom dva civila. U tom je razdoblju u Turčinovićima ubijen jedan civil, zatim jedan na Kočerini i u Ljubotićima. U selu Čerigaju ubijena su dva civila. U selu Dobrkovićima ubijen je jedan civil dok su u Uzarićima partizani od 6. do 8. veljače ubili 11 civila. Ukupan broj ubijenih u Drugome svjetskome ratu i poraću u Širokom

Brijegu je 2.165. Prema podacima Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskoga rata i poraća utvrđeno je 379 grobalja i stratišta, a od toga je 161 službeno obrađeno te zabilježeno u

obrascima toga povjerenstva. Ubijeni su također zarobljeni pripadnici oružanih snaga Njemačke i NDH u vrijeme borbi za Široki Brijeg. Točan broj ubijenih ratnih zarobljenika još uvijek nije moguće utvrditi. Ukupno je ubijeno oko 10 % pučanstva 1945. u Širokom Brijegu s prosječkom starosti od 30 godina.

Na koncu, koliko ste u svemu surađivali ili koliko surađujete s Vicepostulaturom

Demografski gubitci za Široki Brijeg, i čitavu Hercegovinu, veoma su strašni. Dosadašnja istraživanja pokazuju da je ubijeno oko 10 % pučanstva u tim krajevima. Samo na Širokom Brijegu utvrđeno je 379 grobalja i stratišta.

postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«? Poznato je da ona već dulje vrijeme radi na otkrivanju istine o pobijenim hercegovačkim franjevcima i na otkrivanju istine o pobijenim

članovima našega puka.

– Prvi posao nakon završenoga fakulteta obavljao sam u Vicepostulaturi kod fra Miljenka Stojića. Želim reći da je vicepostulator fra Miljenko Stojić prvi koji je ovu tematiku podigao na višu razinu u javnom prostoru, jer marljivo radi na prikupljanju arhivskih izvora, istraživanju i saslušavanju svjedoka te dokumentiranju podataka vezanih za otkrivanje istine o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Moram mu iskreno zahvaliti jer mi je mnogo pomogao time što mi je omogućio uvid u dio pismohrane Vicepostulature što mi je znatno omogućilo izradu doktorske disertacije. ✍

Hercegovački franjevci ubijeni su ponajprije iz mržnje prema vjeri. Drugi razlog je taj što su bili nekompromitirani pristaše demokracije zapadnoga tipa te su političko rješenje vidjeli u utemeljenju hrvatske države. Sa svime time predstavljali su ideološku prijetnju jugokomunistima za uspostavu njihove revolucionarne vlasti.

Jedna od masovnih grobnica nastala nakon što su jugokomunisti prošli kroz Široki Brijeg

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, XIII., 2 (25),
Široki Brijeg, 2020., srpanj – prosinac, 2020.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
Kard. Stepičca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...:

a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar;
Korisnik: Hercegovačka franjevačka
provincija;

Svrha: prilog Vicepostulaturi
žiro-račun: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Sa zahvalnošću Bogu dospjeli smo do 25. broja ovoga našega glasila. I puno i malo. Nastaviti nam je nesmanjenim žalom tražiti istinu o ubijenim hercegovačkim franjevcima, ali i istinu o pobijenom vjernom puku Božjem. Bili su zajedno u miru, bili su zajedno u tim nesretnim vremenima, pa kako da ih sada dijelimo!?

Gledajući s ove točke, ponovimo da nije važno koliko će ovaj postupak mučeništva zapravo trajati. Važno je otkriti istinu o svim tim događajima. Ona čak može biti i protiv pobijenih hercegovačkih franjevaca. U stvari, bit ćemo zahvalni ako netko uspije činjenično dokazati da netko od njih nije dostojan mučeničke palme, odnosno časti oltara. Do sada to nismo otkrili. Otkrili smo samo da su nevini, da su ubijani iz mržnje prema vjeri i da su kršćanski primili te posljednje trenutke svoga ovozemaljskoga života. Pred Bogom i ljudima zadaća nam je istražiti i ne zanijekati sve ono što im ide u prilog i sve ono što im ne ide u prilog. Dosađajne jugokomunističko pisanje o njima samo je teška kleveta bez ikakva dokaza.

Nešto slično očekuje se i na društvenome polju. Iz ideoloških razloga jugokomunisti su nemilosrdno »čistili«, kako to oni vole reći, područje na koje bi došli. Na koga je god pala sjenka da bi im mogao smetati, ostajao bi bez glave. Dokaza o tome svakim je danom sve više i više. To ne mogu zaustaviti ni neki naši odnarođeni političari i povjesničari. Ovi potonji nedavno su potpisali neku deklaraciju

o reviziji povijesti, kao što su neki drugi prije koju godinu potpisali deklaraciju o navodno zajedničkome jeziku Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca. Namjerno su zaboravili da je revizija povijesti u temelju historiografije. A ima među tim potpisnicima onih koji se kite naslovom »profesor povijesti«. Nije žalosno, nego prežalosno.

One države u kojima je zaživjela demokracija nakon komunističke vladavine, davno su takvima stale u kraj. Lustrirale su ih. Išlo je to obično trima smjerovima: sudskim, administrativnim i obrazovnim. Kod nas se tek počelo s ovim posljednjim, a i njega spomenuti i slični žele onemogućiti. Administrativni vid ili sklanjanje s važnih mjesta onih koji su se kompromitirali u prošleme sustavu, kao i sudski pri kojem bi određene trebalo suditi za počinjena zlodjela, kod nas će biti teško provesti. Kao društvo ponovno smo zapali u kaljužu njihove istine. Zbog toga nazadujemo i klizimo prema dnu razvijenih zemalja, iseljavamo se, manje se radamo... Međutim, ne treba se pređavati. Tražimo istinu, gradimo svoju domovinu unatoč svemu.

U ovome duhu nastavljamo dalje. Vjerujemo da će Bog biti uz nas. A vama zahvaljujemo na svoj potpori u vidu molitve, svjedočenja, dokumenata, novčanih priloga... Neka tako i ostane. Vodili nas sve zajedno uvijek samo Božji

mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Nagradni natječaj	38
Stratišta	21	Podsjetnik	42
Pobijeni	27	Povijesne okolnosti	47
Glas o mučeništvu	29	Suočavanje s prošlošću	49
Odjek u puku	34	Razgovor	50